

Tolstoj als pedagoog

CAHIER

3j

Tolstoj over de vraag
of het volk
kunst nodig heeft

**Tolstoj over de vraag
of het volk
kunst nodig heeft**

Als ik me al niet realiseerde dat ik geen antwoord weet op de vraag waartoe en waarom een bepaald vak moet worden onderwezen, dan zou ik mij moeten afvragen of voor boerenkinderen, die de rest van hun leven zullen moeten zwoegen voor hun dagelijks brood, kunst van enig nut zal zijn. Vrijwel iedereen zal deze vraag ontkennend beantwoorden. Er is ook geen ander antwoord mogelijk. Zodra deze vraag gesteld wordt, dwingt het gezonde verstand tot het volgende antwoord: ze hoeven geen kunstenaars te worden, ze moeten ploegen. Wanneer ze artistieke aspiraties hebben, zullen ze het niet kunnen opbrengen zo verbeteren en onvermoeibaar hun werk te doen als voor hen noodzakelijk is. De samenleving zou niet kunnen bestaan als zij niet zouden werken. Wanneer ik spreek over 'zij', dan bedoel ik daarmee volkskinderen.

Dit is natuurlijk een smakeloze gedachte, ik kan eigenlijk alleen maar lachen om de kortzichtigheid. Maar laten we kijken waar die gedachte vandaan komt. Je zou namelijk ook kunnen zeggen: diezelfde volkskinderen hebben stuk voor stuk precies dezelfde rechten, wat zeg ik, hebben méér

recht op de verrukkingen die de kunst verschaft dan onze kinderen, die onder gelukkiger omstandigheden zijn geboren en niet genoodzaakt zijn zo onvermoeibaar te zwoegen en die omringd zijn door alle gemakken des levens. Hen het recht ontzeggen op de verrukkingen van de kunst, en mij, de onderwijzer, het recht ontzeggen hen binnen te leiden in het gebied van de grootste verrukkingen, waar hun hele wezen met alle kracht van hun ziel naar dorst: dat is pas kortzichtigheid! Hoe kunnen we deze twee gedachten met elkaar in overeenstemming brengen?

De laatste gedachte is geen lyrisme, zoals mij verweten is naar aanleiding van de beschrijving van de wandeling in mijn *Algemeen beeld van de school* (Cahier 3a). Het is pure logica. En het is zelfbedrog te denken dat deze twee ideeën met elkaar in overeenstemming kunnen worden gebracht. Er wordt nog steeds beweerd: als het al nodig is op een volksschool tekenen te geven, dan kan alleen het tekenen naar voorbeelden daarvoor in aanmerking komen. Technisch tekenen dat in hun latere leven te pas kan komen, zoals het tekenen van een ploeg, een machine of een bouwwerk: zulk tekenen dat van nut kan zijn als hulpmiddel voor het lijntekenen.

Ook de tekenleraar op de school van Jasnaja Poljana deelt dit alom gehoorde standpunt. Maar juist de ervaring met die methode van tekenonderwijs overtuigde ons van de onjuistheid en onrechtvaardigheid van zo'n technisch programma. De meeste leerlingen hadden na vier maanden van uit

Tekening door een van de leerlingen gemaakt. Touwtrekken: 'Hé Maraska, hou vast, niet opgeven!' Tolstoj kijkt toe.

sluitend strak technisch tekenen, waarbij het tekenen van mensen, dieren en landschappen werd uitgesloten, hun belangstelling voor het tekenen van technische voorwerpen verloren en hadden zo'n grote behoefte aan vrij tekenen gekregen, dat ze in het geheim schriften hadden aangelegd waarin ze mensen tekenden en paarden, waarvan alle vier de benen uit één punt kwamen!

Hetzelfde geldt voor zangonderwijs. Het gebruikelijke lesprogramma op de volksscholen gaat niet verder dan het zingen van kerkgezangen in koor, en juist dát is het vervelendste en saaiste voor kinderen om in te studeren: het uitbrengen van voorgeschreven klanken. De kinderen worden behandeld en gaan zich gedragen als orgelpijpenvervangende kelen.

Het is echter ook mogelijk dat zij een gevoel voor schoonheid ontwikkelen dat voldoening vindt bij balalaika, accordeon en abominabel rommelig gezang. De pedagoog verzet zich hiertegen en vindt dan ook dat hij de leerlingen niet in die richting mag leiden.

Er zijn twee mogelijkheden: ofwel kunst is zonder meer schadelijk en nutteloos – iets wat volstrekt niet zo vreemd is als het op het eerste gezicht lijkt – ofwel iedereen heeft, ongeacht zijn afkomst of bezigheden, het volste recht zich er volkomen in te verliezen – kunst vereist immers volledige overgave.

De onzinnigheid ligt in de vraagstelling als zodanig: hebben volkskinderen recht op kunst? Die vraag is eigenlijk dezelfde als de vraag of volkskinderen rundvlees mogen eten, of hebben volkskinderen er recht op om hun menselijke behoeften te bevredigen? Het gaat er om of het gewone volk iets aan rundvlees zou hebben of niet. Als wij het volk bepaalde kennis aanbieden die ons ter beschikking staat en merken dat die een slechte invloed op hen heeft, dan is mijn gevolgtrekking niet dat het volk niet deugt, omdat het die kennis niet accepteert of niet volwassen genoeg is om die kennis te accepteren en te gebruiken zoals wij dat doen. Nee, dan is mijn gevolgtrekking dat die kennis niet deugt en niet normaal is, en dat wij met behulp van het volk nieuwe kennis moeten ontwikkelen, kennis die voor ons allen geschikt is.

Ik kan niet anders dan concluderen dat kennis en kunst wél in onze kringen kunnen leven omdat zij in onze ogen niet schadelijk lijken, maar niet onder het volk, omdat het volk zélf er het nut niet van inziet. Wij kunnen het ons alleen maar permitteren met kennis en kunst te leven omdat wij niet beter weten dan dat die er is. Net zoiets als mensen die vijf uur lang in de verpeste lucht van fabriek of kroeg zitten, geen last hebben van die lucht, terwijl die voor een nieuwaangekomene dodelijk kan zijn.

Ik krijg te horen: wie zegt dat de kennis en de kunst van onze beschaafde stand niet deugen? Waaruit concludeert u dat? Omdat het volk ze niet accepteert? Mijn antwoord op deze vraag is bijzonder eenvoudig: omdat er van ons duizenden zijn, en van hen miljoenen!

Ik ga even verder met die vergelijking met het bekende fysiologisch feit: iemand komt vanuit de frisse lucht in een doorrookte, bedompte lage kamer. Al zijn levensfuncties functioneren nog volop, zijn organisme heeft zich volgezogen met zuurstof vanuit de frisse lucht. Wanneer hij in de verpeste lucht van die kamer komt, haalt hij gewoontegetrouw diep adem en allerlei schadelijke gassen dringen in zijn bloed, waardoor zijn organisme, dat daar immers niet aan gewend is, verzwakt. Vaak valt zo iemand flauw, soms zelfs met de dood als gevolg. Terwijl honderden andere mensen rustig doorademen en voortleven in diezelfde verpeste lucht, alleen maar omdat hun levensfuncties niet meer optimaal functioneren en ze het gif niet meer hele-

maal opnemen. Ze zijn, met andere woorden, zwakker en afgestompt geraakt.

Men zal tegenwerpen: die mensen blijven toch net als wij in leven? Wie bepaalt wie normaler en beter leeft? Ook iemand die vanuit een verpeste sfeer in de frisse lucht komt, kan flauwvallen! Je hoeft geen fysioloog te zijn om hierop te kunnen antwoorden. Ieder mens met gezond verstand zal beseffen dat het beter en gezonder is om in de frisse lucht te leven dan in bedompte ruimten. De fysioloog zal de levensfuncties in zowel de ene als de andere situatie onderzoeken en op grond daarvan zeggen dat de levensfuncties van degenen die in de frisse lucht leven sterker zijn en veel beter functioneren.

Eenzelfde relatie bestaat tussen de kunst van de zogenaamde beschaafde maatschappij en de behoefte aan kunst bij het volk. Ik heb het hier over schilderkunst, beeldhouwkunst, poëzie en muziek. Een schilderij van Ivanov¹ zal bij het volk slechts bewondering voor het technisch meesterschap opwekken, maar geen enkel poëtisch of religieus gevoel, terwijl die eerder al wel werden opgewekt door een portretgravure van bisschop Ioanna Novgorodski² of door

1. Aleksandr Ivanov (1806-1858), schilder van bijbelse taferelen. maar ook van naakte vrouwen en jongens. Werkte het grootste deel van zijn leven in Rome.

2. Bisschop van Novgorod, leefde omstreeks 1170.

*Voorbeeld van zo'n
bijbels tafereel van
Aleksander Ivanov
waar Tolstoj niet van
hield.*

'de duivel in de kruik'³. De Venus van Milo zal slechts een begrijpelijke afkeer⁴ bij hen opwekken wanneer zij de naaktheid en onverholen schaamteloosheid van deze vrouw zien. Een kwartet van Beethoven uit diens laatste periode, ervaart het volk slechts als een onaangenaam geluid en vindt het alleen maar interessant omdat de een op een grote en de ander op een kleine viool speelt. Het meest volmaakte werk uit onze poëzie, een lyrisch gedicht van Poesjkin ervaart het volk als een massa zinledige woorden.

Als je een volkskind in deze wereld inwijdt – wat binnen uw macht ligt en wat u ook voortdurend doet met behulp

3. Verwijzing naar het gezegde dat de duivel opgeloten kan zitten in een kruik en de mens hem daarmee te slim af is geweest.

4. Letterlijk schreef Tolstoj: gerechtvaardigde afschuw.

van de hele hiërarchie van onderwijsinstellingen tot en met academies – dan zal hij inderdaad zowel een oprechte waardering opvatten voor het schilderij van Ivanov, als voor de Venus van Milo, het kwartet van Beethoven en het lyrische gedicht van Poesjkin. Maar als hij eenmaal in deze wereld is ingewijd zal hij niet meer echt diep kunnen ademhalen en de *intuïtieve* schoonheid kunnen ervaren. En als hij weer eens buiten die gevestigde kunstwereld komt zal de frisse lucht hem tegenstaan.

Zoals in het geval van de ademhaling het gezond verstand en de fysiologie tot eenzelfde conclusie leiden, zo zullen in het geval van de schone kunsten het gezond verstand en de pedagogiek ons leren dat wie niet in de kunstzinnige sfeer van onze ontwikkelde klasse opgroeit, beter en vollediger leeft en dat de eisen die men aan de kunst stelt en de voldoening die zij schenkt vollediger en echter bij het volk bestaan dan bij ons. (Overigens niet de pedagogiek die de lesprogramma's samenstelt, maar die, welke probeert algemene methoden en wetten voor de opvoeding te ontwikkelen)⁵. Het gezond verstand zal dit alleen al zeggen, omdat het kan zien dat er getalsmatig een gelukkige meerderheid buiten ons cultureel ontwikkelde milieu leeft.

Een pedagoog zal de geestelijke functies van de mens in ons milieu bestuderen en vervolgens van degenen die daar

5. Tolstoj stelt hier de theoretisch pedagogiek zoals van Rousseau tegenover wat wij nu 'onderwijskunde' noemen.

buiten leven. En hij zal het gedrag van jongeren observeren die een bedompte kamer binnentreden, dat wil zeggen aan wie de kunst wordt doorgegeven. En op grond van de flauwtjes, de afschuw die frisse naturen aan de dag leggen wanneer ze in zo'n kunstmatige atmosfeer worden binnengeleid zal hij tot de slotsom komen, dat wat het volk van de kunst verwacht échter is, dan de verwachtingen van een verwende minderheid van de zogenaamde ontwikkelde klasse.

Ik heb dit gezien bij twee takken van onze kunst waar ik vrij goed mee bekend ben en die ik eertijds hartstochtelijk heb liefgehad: muziek en poëzie. Ik vind het vreselijk om te moeten zeggen dat ik tot de overtuiging ben gekomen dat wij bij alles wat we met betrekking tot deze twee kunstvormen hebben gedaan, een verkeerde en elitaire weg hebben gevolgd. Het had geen betekenis en geen toekomst en was, in vergelijking met de verwachtingen van het volk en de kunstuitingen die onder het volk zelf te vinden zijn, volstrekt onbeduidend. Ik ben tot de overtuiging gekomen, dat een lyrisch gedicht zoals bijvoorbeeld: *Ja pomnju ćudnoje mgnovenje*⁶ of een muziekstuk zoals de laatste symfonie van Beethoven niet zo onvoorwaardelijk en alom goed gevonden worden als bijvoorbeeld het liedje *Wanika de keldermeester* en het wijsje *Stroomafwaarts langs moedertje Wolga*. Wij houden niét van Poesjkin en Beethoven omdat in hun

6. Ik herinner mij het heerlijke moment...

werken de absolute schoonheid besloten zou liggen, maar omdat wij net zo ontaard zijn als Poesjkin en Beethoven, en omdat beiden onze wanstaltige sentimentaliteiten zwakheid vleien. Hoe vaak hoor je niet de versleten paradox dat voor begrip van het schone een zekere voorbereiding noodzakelijk is? Wie heeft dat gezegd? En waarom? En waardoor is 't bewezen? Het is alleen een uitvlucht, een achterdeurtje om te kunnen ontsnappen aan een uitzichtloze situatie waarin we door ons onjuiste standpunt – het exclusief toebehoren van de kunst aan één enkele klasse – terecht gekomen zijn. Waarom is de schoonheid van de zon, de schoonheid van een gezicht, de schoonheid van de klanken van een volksliedje, de schoonheid van een gebaar van liefde en zelfverloochening wél voor iedereen toegankelijk, zonder enige voorbereiding?

Ik weet dat de meerderheid van mijn lezers alles wat ik gezegd heb als geklets zal ervaren, als gezwam in de ruimte, maar de pedagogiek, dat wil zeggen de vrije pedagogiek, geeft uit ervaring opheldering over vele vragen. Ze haalt, doordat ze steeds weer dezelfde verschijnselen heeft gezien, vragen en redeneringen weg uit het rijk der fabelen en brengt ze over naar de wereld van de feiten.

Jarenlang heb ik me tevergeefs uitgesloofd om onze leerlingen de poëtische schoonheid van Poesjkin en van onze gehele literatuur te laten zien, hetzelfde wat ontelbare leraren doen – en niet alleen in Rusland. En als die leraren de resultaten van al hun inspanningen bekijken en als ze

Tolstoj schreef later zelf veel verhalen voor kinderen.

Rechts Tolstoj te paard voor de ingang van zijn landgoed.

bereid zijn eerlijk te zijn, zullen ze allemaal moeten beken-
nen dat het voornaamste resultaat de dood van het poëtisch
gevoel was en dat de meest poëtische naturen de aller-
grootste afkeer kregen van die literatuur.

Ik heb, zeg ik, jaren gezwoegd en ik heb niets weten te berei-
ken. Het was voldoende terloops een bundel van Rybnikov⁷
open te slaan om de behoefte aan poëzie van de leerlingen
volledig te bevredigen. Een bevrediging die ik wel als echt
en waardevol moest erkennen, als ik die bij een bezonnen
en onbevooroordeelde beschouwing vergeleek met de
bevrediging die ik zelf voelde bij lezing van het mooiste werk

7. P.N. Rybnikov (1831-1885) was evenals Afanasjev folklorist en bracht
bundels uit met Russische volksliedjes en balladen.

van Poesjkin. Hetzelfde gebeurde me ook bij het muziekonderwijs.

Ik zal proberen al het bovengezegde samen te vatten. Op de vraag: is kunst noodzakelijk voor het volk? reageren de pedagogen schuchter en verward. (Alleen Plato had de durf om deze vraag ontkennend te beantwoorden.) Ze zeggen: ja, kunst is noodzakelijk voor het volk, maar er zijn grenzen; het is schadelijk voor de maatschappelijke orde als het volk de gelegenheid krijgt kunstenaar te worden. Ze zeggen: bepaalde vormen van kunst en een bepaald niveau kunnen alleen maar bestaan bij een bepaalde klasse. Ze zeggen: de kunst moet haar eigen, dienaren hebben, die zich alleen aan één bepaalde kunstvorm wijden. Ze zeggen: echt grote talenten moeten de gelegenheid krijgen het volkse milieu te verlaten om zich volledig aan de kunst te kunnen wijden. Dat laatste is dan de grootste concessie die de pedagogiek doet aan ieders recht te zijn wat hij wil.

Op het verwezenlijken van deze doelstellingen zijn alle zorgen van de pedagogen ten aanzien van de kunsten gericht. Ik vind dat onrechtvaardig. Ik geloof dat de behoefte om van kunst te genieten en om de kunst te dienen in ieder menselijk wezen besloten ligt, ongeacht ras of milieu waar-toe hij of zij behoort en dat deze behoefte bestaansrecht heeft en moet worden bevredigd. Omdat ik deze opvatting als een axioma beschouw, zeg ik dat, als er zich obstakels en moeilijkheden voordoen bij het genieten van kunst en het

toegankelijk maken ervan voor iedereen, dit niet ligt aan de manier waarop de kunst wordt overgebracht en verspreid, maar aan het karakter van de kunst zelf. Aan de juistheid daarvan moeten we voortdurend blijven twijfelen, zowel om te vermijden dat wij de jeugd iets onechts opdringen. En ook om diezelfde jeugd de kans te geven zelf iets nieuws te creëren, zowel wat betreft vorm als inhoud.

